

A FORDÍTÁS JELENTŐSÉGE A MŰSZAKI TÁJÉKOZTATÁSBAN

Inzelt István

I.

A műszaki haladás a múlt század és a XX. század elejének egyenletes fejlődéséből mindinkább gyorsuló mozgássá változik.

A hírközlés és a közlekedéstechnika szédületes iramu fejlődése legyőzte a tudomány elterjedése előtt álló földrajzi és időbeli akadályokat. A tudósoknak minden lehetőségük megvan arra, hogy saját szakmabelijeikkel, illetve a tudomány mind komplexebbé válása miatt a határterületükön dolgozókkal érintkezésbe lépjenek.

Egy nehézség azonban fennmaradt és mindinkább a tudományos és műszaki ismeretek elterjedésének szűk keresztmetszetévé válik. A tudósok különféle nyelveket beszélnek és ez a tény.- szélső esetben - önmagukban zárt nyelvi rekeszekbe választhatná szét a tudományos eredményeket /1/.

Régebben a nemzetközi érintkezésnek megvolt a közös nyelve: a tudományé a latin, a diplomáciáé a francia. Műszaki téren a holt latin nyelvet mindinkább felváltotta a német, majd az első világháború után egyre fokozódó mértékben az angol nyelvű műszaki irodalom használata.

Ma az a helyzet, hogy több közlemény jelenik meg oroszul, mint németül, több japánul, mint franciául és több kínaiul, mint olaszul /2/.

Nemzetközi szervezetben, de különösen az Egyesült Államokban erős ütemben igyekeznek behozni a szovjet műszaki irodalom megismerése terén fennálló lemaradást. Egyedül az Egyesült Államokban több mint 40 szovjet folyóirat teljes fordítását adják ki és ezeknek 800-nál több előfizetőjük van /3/.

Mindez azonban nagyon kevés. Nem kielégítő a fordítási tevékenység a kisebb európai nemzetek /holland, svéd, finn, lengyel stb./ irodalmából sem. Fejlődik a spanyol, a dán, a norvég, a magyar, szerb nyelvű műszaki irodalom, távlatban mind nagyobb a jelentősége az indiai tudományos irodalomnak. További nehézségekre hívta fel a figyelmet Rolf ITALIAANDER professzor, az ismert Afrika-kutató, aki szerint az afrikai népek 1000-1200 különböző nyelvet és nyelvjárást beszélnek. Ezek közül a legtöbbször nincs sem használható nyelvtana, sem szótára. Hasonló a helyzet az ázsiai népek nagy részénél is /4/.

Tulságosan azonban mi európaiak sem bízhatjuk el magunkat. Az általános műszaki és szakszótárak egy része abból az időből való, amikor a tranzisztort, a lasert, az irányítható rakétát még nem ismerték. Már pedig a tudomány fejlődésével egyes szavak értelme is megváltozik, gondoljunk csak a "memóriára". Megint más szavak helyes fordítása szinte szakmánként változik. Az értelmezés különbözőségére szinte klasszikusnak mondható példát hoz fel LANE /5/: ha a "kenyér" szót franciára, olaszra, angolra vagy kinaira fordítjuk, úgy ezeknek a nemzeteknek az olvasói ehhez a szóhoz egészen más képzetet csatolnak. A francia a hosszú francia fehérkenyérre gondol, az amerikai valamilyen cellofánba csomagolt tápszerre, míg a kínai semmit sem tud elképzelni, mivel a nálunk szokásos alakban nem is ismeri.

A felsorolt nehézségek: a használatban levő nyelvek nagy száma, az a tény, hogy a nemzetközi érintkezésben egyre új meg új beszéd-fordulatok, fogalmak és szakkifejezések születnek; hogy ezáltal valamely idegen kifejezés sajátos fordítása más szövegekben különböző értelművé válik, továbbá, hogy mindezek egyetlen meglévő szótárban sem lelhetők fel, hozza magával, hogy a tudósoknak rendszerezni a választani kell a saját tudományának, vagy a nyelvtudományának a követése között.

A fordítási "önkiszolgálás" eszméje elleni tiltakozás már egészen éles hangot kap RHYS idézett /1/ cikkében: "Az a kísérlet, hogy arra tanítsunk, mindenki maga végezze a szükséges fordítást, éppolyan ostoba, mintha úgy fognánk hozzá a nemzetközi közlekedés problémájához, hogy mindenkit gyorsabb járásra ösztönzünk." Persze azt nyilván a szerző sem tagadja, hogy a kutatónak vagy egyéb igénylőnek legalább annyi nyelvtudásra van szüksége, amennyivel ki tudja választani azt, hogy mit fordíttasson.

II.

A fordítás természetesen nem öncél. A műszaki fordítás feladata, hogy olyan értékes anyagról nyújtson tájékoztatást, amely egyébként nyelvi nehézségek miatt nem lenne hozzáférhető.

A fordítás - mint a dokumentáció általában - óhatatlanul egy bizonyos mennyiségű meddőt is termel. A fordításban levő tájékoztatásnak gyakran csak egy kis része érdekel egy-egy fordítottot. Az igénylő, aki valamilyen figyelemfelhívó közlés alapján kéri a fordítást, nem tudja pontosan, hogy az adott cikkből mi fogja őt érdekelni, amíg nem látja az egészet. Műszaki szöveget fordítani / - amint arra még később rátérünk - / ugyanis nehéz, de jól kivonatolni még nehezebb. Teljes fordítás esetén a szakmai mondanivaló hiányos megértését még csak lehet valahogy ellensúlyozni a műszaki terminológia helyes alkalmazásával, de kivonatolás esetén ez nem elég.

Ez az oka annak, hogy az Egyesült Államokban jelentős számú szovjet folyóirat teljes fordítását adják ki. Már csak azért is lemondanak a válogatás munkájáról, mert ha azt tudományos szakember

végzi, drágább, mint a teljes fordítás. A papír és nyomdai költség-többlet ellenére is helyesnek bizonyult a számítás, ezek a lefordított folyóiratok a maguk 800 előfizetőjével eltartják magukat /3/.

A teljes folyóirat-fordításon kívül természetesen lehet egyes cikkekről, cikk- vagy könyvrészletekről fordítást készíteni, vagy olyan időszakos lapokat megjelentetni, amelyek különféle idegen forrásokból szelektált fordításokat tartalmaznak. Annak a kiválasztásához, hogy mit és milyen mértékben érdemes fordítani, fontos tényező a "felezési idő" értéke /6/. Egy bizonyos idő után ugyanis minden dokumentum elveszti eredeti értékének a felét. Valamely napilap-cikk felezési ideje általában egy nap. Így megjelenése után 24 órával értéke már csak a fele, egy hét után pedig csak 1/128-ad részben értékes, fordítás vagy újabb kiadás szempontjából. A tudományos kutatásokat ismertető lapoknak egy évben szokták felvenni a felezési idejét, így kiadásuk után 6 hónap múlva már csak az eredetinek 70 %-át érik. Az erkölcsi avulás mértékét természetesen nagymértékben befolyásolja az is, hogy mennyi ideig fekszik el a cikk a szerkesztőségben, mennyi a könyv nyomdai átfutási ideje, és mennyi időn belül készül el maga a fordítás. Egy-egy cikk értékcsökkenését hátrányosan befolyásolja a tudományos kiadványok mennyiségének általános növekedése is. A kiadott dokumentumok száma ma már 8-10 évenként megkétszereződik és azt eredményezi, hogy sok cikkben nincs semmi új és lényegében esetleg többszörös átfedést jelentenek.

III.

A laikusok szemében ha valaki egy nyelvet folyékonyan beszél, az már egyet jelent bármilyen tárgy vagy nehézségű szövegnek az illető nyelven vagy nyelvről való hű visszaadásával. Ez természetesen teljesen téves, de a tisztánlátáshoz nem árt a műszaki fordító és a tájékoztatás területén vele kapcsolatban állók feladatkörét - bármennyire ismertek is ezek - egy kicsit megvizsgálni.

A dokumentálónak az idegen nyelvű szakirodalmi anyagot értékelnie kell, mond-e a már megjelentekkel szemben valami újat, dönteni kell a lefordítás szükségességéről és mértékéről, majd a kész fordítást rendszerezve és irányítva információs anyagként tovább kell adnia. Az értékelés, válogatás munkájához a szakterületet főiskolai szinten kell ismernie, az idegen nyelvek tudására viszont nincs olyan mértékben szüksége, mint a szakfordítónak.

A jó szakfordító n a k mindkét szaknyelv alapos ismeretére, a nyelvtan fölényes tudására és jó stilisztikai érzékre van szüksége /7/. A fordító leglényegesebb feladata, hogy legjobb képessége szerint mindenekelőtt megértse, mit mond a szerző és csak ezután kísérelheti meg, hogy más nyelven is érthetően fejezze ki a szerző gondolatait. Tehát nincs értelmi szempontból vett nyersfordítás, csak stilizálatlan fordítás van /8/.

A lektórállás vagy fordítás-revizio munkáját a fordítónak úgy kell hasznosítania, hogy l. ugyanazt a hibát ne kövesse el

ismételten; 2. feljegyezze mindazokat a javaslatokat vagy új kifejezéseket, amelyeket ajánlanak; 3. a felvetett kérdésekre, homályos részekre választ adjon.

VEGH Béla dr. /9/ kissé szkeptikusan mutat rá arra, hogy a szakklektór rendszerint csak a szakmához ért, a nyelvi lektór pedig a legjobb esetben a nyelvet tudja jól, a szakmában viszont csak annyira járatos, mint a szakklektor a nyelvben.

A felsorolt szereplők közül bennünket ez alkalommal elsősorban a szakfordító érdekel. A szakfordítótól mindenekelőtt szöveghezértelmezést követelünk, még a stílus változatosságának a rovására is. A világos és közérthető stílus mellett pontosságra, szabatosra, konzekvens, a szabványoknak megfelelő szó és jelölés-használatra kell törekednie.

A szakfordításnak különleges területe a konferenciákon, KGST tárgyalásokon végzett munka. Itt a fordítók által készített szöveg szolgál a viták alapjául. Gyakran kétértelmű, pongyola, az illető tudomány szakmai tolvajnyelvén írt szövegeket kell fordítani. Akadnak olyan szövegek is, amelyeket szerzőjük nem az anyanyelvén fogalmazott, vagy amelyek különféle nyelveken írt részek nyers kompilációi /11/.

A tudomány és technika sok újdonságával elsőként a fordító találkozik és így új fogalmak magyarázatával, értelmezésével kapcsolatos sok nehézséget neki kell megoldania. Ha jó munkát akar végezni, a tárgykörre vonatkozó segédletek tömegét esetleg órákig kell böngésznie, míg a megfelelő szakkifejezéseket összeszedi.

Sajnos ezek a követelmények távolról sem mindig teljesednek. Ennek a legfőbb oka a dilettánsok és gátlás nélküli emberek áradata, akik valahogy értesültek arról, hogy keresni lehet azzal is, ha valaki a szótárt tudja forgatni. A valóságban persze semmilyen szótár nem pótolhatja a szakismeretet, eltekintve attól, hogy a legtöbb szótár már csak hosszú elkészülési ideje miatt is igen hamar elavul. Ezért nemcsak hazai, hanem külföldi megállapítás is, hogy "az elsőrendű hivatásos fordító kénytelen egy olyan piacon szemben, amelynek értékelése a másodrendű termékből indul ki, munkáját másodrendűvé tenni, vagy pedig anyagilag kárt szenvedni." Ezért fontos feladat "...tisztázni a hivatásos fordítók és álfordítók jelenlegi összevisszaságát és a tudomány és ipar mai és jövőbeni igényeinek megfelelő szakmai szintet felállítani megfelelően." /12/.

IV.

A státuszrendezés kérdésével OMFB tanulmány és a cikk átfutási ideje alatt valószínűleg már életbe is lépő rendelettervezet foglalkozik. Ezért ezzel az önmagában is nagy kérdéshalmazzal itt nem foglalkozunk.

Azzal ma már mindenki egyetért, hogy a folyóirat és könyv devizakeretek szűkös volta, a korszerű gépi berendezések hiánya mellett a mennyiségi és minőségi fordítási kapacitás a műszaki tájékoztatásnak egyik legszűkebb keresztmetszete.

A probléma - világjelenség, ezért folyik intenzív kutatás a gépi-fordítás megoldásának irányában. Bármennyire is jelentkeznék egyes nem lekicsinylendő eredmények ezen a területen, azt meg kell állapítanunk, hogy hazai vonatkozásban jó minőségben elvégezhető gépi fordítás egyelőre távolabbi reménységnek látszik.

Ugyanigy nem várható 5-6 évnél rövidebb idő alatt még szerény eredmény sem az Idegen Nyelvek Főiskolájának visszaállításától. Itt figyelembe kell vennünk, hogy nemcsak műszaki fordítókra van szükség, hanem tolmácsokra, levelezőkre, stewardessekre és a műszakin kívül nagyszámu egyéb /jogi, közgazdasági, orvosi, mezőgazdasági stb./ szakfordítóra. A jelenleg műszaki fordítással foglalkozók számát 800-1000-re becsülve és ismerve a fordítók korszerinti megoszlása alapján készült statisztikákat, azt kell hinnünk, hogy az oktatás megindulásával előálló fordítói szaporulat alig fogja felülmulni a természetes kiöregedést.

A reális oktatási szükséglet megállapításához mindenekelőtt pontosabban fel kell mérnünk a nyelvek és szakmák szerinti fordítási igényt és a jelenleg rendelkezésünkre álló fordítói létszámot. A felmérésben külön kell kezelnünk a főfoglalkozásu, állásban levő és nem levő, és külön a műszaki képzettségű, mellékfoglalkozásu fordítókat. Csak különleges egyéni adottságok /pl. hosszú gyakorlat egy szakmában/ esetén lehetne figyelembe venni a nem főfoglalkozásu, de nem is műszaki képzettségű fordítókat.

Az igényfelmérés folyamán számos olyan terület fog jelentkezni, ahol az igények kielégítése hazai erőből eleve lehetetlen. Itt a KGST-t kell igénybe vennünk, ugyanakkor azonban nekünk is fel kell tudnunk ajánlani ritkább nyelvekről, hiány-szakmákban készült fordításokat. Ehhez külön nyilvántartásba kell vennünk a különleges ismeretekkel rendelkező fordítóinkat és gondoskodni arról, hogy nyelvi, ill. szakismereteiket kiegészíthessék. Értékes segítséget kaphatunk ehhez a nálunk tanuló külföldi diákoktól, de nem sürgős folyóirat vagy könyvfordítások esetén külföldön élő magyaroktól is, /akiket pl. hazai tanulmányuttal vagy üdüléssel honorálnánk./

Lehetővé kell tennünk nemcsak az ezután kiképzendő, de a jelenleg működő műszaki fordítók külföldi tanulmányutját is. Szakmai előadásokat, filmbemutatókat, gyár /bánya stb./ látogatásokat, nyelvi és szakmai szemináriumokat kell rendezni a műszaki fordítók részére. A fordító irodák együttműködésével rendszeres /havi/ kiadványt kell megjelentetni, amely rámutat a tipikus fordítási hibákra, foglalkozik terminológiai kérdésekkel és idővel a "fordítás-tudomány" forrásmává válik.

Mindez, ha nem is oldja meg a műszaki tájékoztatás fordítással kapcsolatos problémáit, minden bizonnyal egy lépést jelentene előre.

... ..

IRODALOM

- /1/ RHYS, Matthews: The translating industry /a fordítóipar/ = ASLIB Proc., 1959. 3.sz. 64-76.p.
- /2/ LANGELDER, M.: Automatikus dokumentáció; mai helyzet. /Előadás Dok. és Műsz.Gazd.Táj.Nemzetk.Kongr. Róma 1964/.
- /3/ REICHARDT, G.: Die Ökonomie der Übersetzung. /A fordítás gazdaságossága./ = R.Documentation, 1959. 2.sz. 50-51.p.
- /4/ A Fordítók Nemzetközi Szövetségének dubrovnikai kongresszusa. = TMT, 10.k. 9/10.sz. 1963.nov./dec. 770-774.p.
- /5/ LANE, Alexander: Die Fremdsprachenberufe. München, Isar Verl. 1958.
- /6/ MACKAY, A.L.: A műszaki fordítások jellege és használhatósága. = ASLIB Proc., 1958.máj. 105-114.p. Fordítás, található: OSzK - KMK T.4773.sz.a.
- /7/ BRAUER, J.: Dokumentalist und Fachübersetzer ein Gegenüberstellung. = Dokumentation, 10.k. 5.sz. 1963.nov. 141-143.p.
- /8/ READETT, A.G.: The training of translators. /Fordítók képzése./ = ASLIB Proc., 1958. 6.sz. 131-140.p.
- /9/ VÉGH Béla: Néhány szó a magyarról idegen nyelvre készülő fordításokról. = TMT, 11.k. 1.sz. 1964.jan. 15-20.p.
- /10/ NAGY Ernő: A szakfordítók és szakfordítások nyelvi problémái. = TMT, 10.k. 8.sz. 1963.okt. 617-625.p.
- /11/ The organisation of translation services for international Congresses. /Nemzetközi kongresszusok fordító szolgálatának megszervezése./ = Babel, 1960. 2.sz. 66-67.p.

°
° °